

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ “СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „ПОЛИТОЛОГИЯ“

Рецензия на дисертацията от Георги Христов Георгиев „Национализъм и популизъм в посткомунистическа Европа. Полша, Сърбия и България (1989 – 2005 г.)“

От доц. Даниел Смилов

Дисертацията на докторант Георги Георгиев засяга тема, която е от значим научен интерес през последните години. Тя се опитва „да разкрие генезиса на национализма и популизма в посткомунистическа Централна и Източна Европа (ЦИЕ). Друга цел е да анализира и концептуализира профилите на възникващия популизъм в същия регион. На последно по място, но не и по значение, дисертацията цели да сравни новите типове национализми и популизми в ЦИЕ – предвид на обобщената в трите казуса информация, и да предложи изводи относно динамиката в развитието на тези значими идеологически механизми за политическа мобилизация в нашето съвремие. С други думи, дисертацията отговаря на тези въпроси: Как национализмът и популизмът се вписват в преходите към демокрация в Полша, Сърбия и България? Какъв е произходът им и каква роля изиграват във формирането на посткомунистическата политическа действителност? По какво си приличат и по какво се различават в трите страни?“

За да отговори на тези амбициозни въпроси дисертантът предлага в първа глава анализ на понятията национализъм и популизъм. Неговият принос тук е в опит да изведе понятие национал-популизъм, като синтез от две научни традиции. Втора глава е посветена на национализъмът през социалистическия период в Полша, България и Сърбия. Трета глава обсъжда преходите в тези три държави. В глава четвърта докторантът прави сравнителен анализ на национализма и популизма в Югоизточна Европа.

Работата е от 171 страници заедно с библиографията.

Глава първа носи теоретичната тежест на дисертацията. В нея на базата на изброяване и кратък анализ на дефинициите на феномените национализъм и популизъм на различни автори докторантът достига до следните изводи.

По отношение на национализма той твърди:

„Настоящият преглед на научната литературата позволява да извлечем и обобщим основни специфики на национализмите преди и в епохата на социализма, както и по време на преходите към демокрация в трите изследвани от нас страни. Тези характеристики са: етно-териториален профил на национализма (Смит); общ национален пазар и модерна икономика (Гелнер); комуникационна култура (Андерсен); гражданска култура (Хобсбаум); регионална специфика (Тодорова); културна самоидентификация (Нешев); постсъветска национална самостоятелност и еманципираност (Бунке).“

По отношение на популизма Георгиев заключава:

„Популизъмът е нестройна система за разпределение на икономически политически и социални ценности, чрез която се цели да се постигне широка мобилизация на масите срещу управляващите елити и държавните институции, като за тази цел не се търси подкрепата на традиционните политически представители (партии, профсъюзи, гражданско общество), а се разчита главно на харизмата на лидерите на движението и манипулацията на различни идеи и символи чрез медиите¹. В степенята, в която популизъмът е платформа на лидера, тя е също и електорална тактика.“

На базата на тези две определения – или набор от характеристики – дисертацията предлага синтетично понятие за национал-популизъм. За съжаление няма изведена дефиниция на този феномен – авторът предпочита да загатва в различни параграфи

---

¹ Андреев, Светлозар. Видове популистски партии и бъдещето на демокрацията в България. сп. *Политически изследвания*, бр. 4, 2007: 15.

различни негови страни. Ето няколко цитата, които илюстрират основната идея:

„Национал-популизъмът – подобно на популизма – е също понятие, което в значителна степен се извлича и от политическата практика.

Национал-популизъмът комбинира възгледи и от двете политически течения. Националистическото разбиране за уникалността на определена нация, която превъзхожда всички останали, се комбинира и с популистки акценти, насочени срещу управляващия елит, критикуван за предателство срещу народа, за “марионетна политика” на чужди държави и т.н. Всеки национализъм съдържа популистки елементи, особено в условия на криза на националната държава... Този теоретичен и практикоприложен анализ показва, че национал-популизъмът е „дериват“ на популистки елементи в националната идеология и че отхвърля елитарния дух на национализма в процеса на своето развитие и съзряване.“

В този смисъл, може да се заключи, че национал-популизъмът е един вид наслагване, смес от популизъм и национализъм. Синтетичната идеология, която се получава, не е качествено различна от двете си съставки, а просто комбинира елементи от тях.

На базата на тази концептуална дискусия, авторът формулира следните хипотези:

- *(Хипотеза 1) Национализъмът и популизъмът в Централна и Източна Европа се появяват още по време на комунистическите режими. Те се използват частично да легитимират тези режими. След падането на комунизма те се превръщат в основни стратегии за прелегитимиране на старите комунистически партии, целящи да запазят властта в новите демократични условия.*
- *(Хипотеза 2) Национализъмът и популизъмът не са резултат от социалните и политическите промени, свързани с демократизацията, а са неизменна част от преходите в Югоизточна Европа.*
- *(Хипотеза 3) Страни със слабо дисидентство развиват леви радикални националистически движения (България; Сърбия). Страни със силно дисидентство (sic) толерират национализма като средство в борбата срещу комунизма. След падането на комунистическите режими страни със силно дисидентство (sic) използват национализма срещу потенциално връщане на неререформираните стари комунистически елити на власт (Полша).*

В глава втора Георгиев описва социализма в Полша, Сърбия и България с цел да

изследва корените на национал-популизма. Изводът на автора е, че докато в Полша комунистическата власт не успява да мобилизира национализма на своя страна, в България и Сърбия това се случва. Въпреки тази важна разлика: *„национализмът...е неизменна част от комунистическото управление. Комунистическите власти не само използват реторика, характерна за национализма, но и прибягват към реални действия, с които го използват в процеса си на упражняване на власт.“*

В глава трета авторът предлага наратив за преходите в трите разглеждани държави. Както и в глава втора, този наратив е комбинация от история с елементи на политологичен анализ. Изводите, които авторът предлага, са следните:

„В трите държави, а и в цяла Централна и Източна Европа, национализмът и популизмът се използват като похвати, начин на говорене и поведение, но поне през първото десетилетие не се появява партия, която да се вписва в определението за национал-популистка. До някаква степен и с много условности режимът на Слободан Милошевич би покрил някои от критериите за национал-популистки. При все това определянето му в подобна категория крие много рискове и е лесно да бъде критикувано и оборено. Режимът на Милошевич е преди всичко националистически и не носи чертите на политическите движения, които биват смятани за национал-популистки, в началото на XXI век...“

...

Национал-популистки движения се появяват и в трите разглеждани от нас страни през първите години на новото столетие... национал-популизмът може да бъде ляв или десен. В текста по-горе нагледно бяха посочени два ясни примера за ляв и десен национал-популизъм. Докато за „Право и справедливост“ няма никакво съмнение, че принадлежат към десния политически спектър, то „Атака“, както ще се види по-нататък, е смятана от някои български автори за радикална десница. С посоченото дотук обаче ясно се подчертава, че според автора на настоящия дисертационен труд „Атака“ е по-скоро лява, национал-популистка политическа формация.“

В глава четвърта авторът се фокусира на доказването на изброените по-горе три хипотези. Той използва наративите от втора и трета глава за тази цел. В заключителната част са повторени изводи, които вече бяха споменати в тази рецензия.

Приноси

- 1) Авторът всъщност се опитва да отговори на въпроса за историческите корени на съвременния популизъм. Тези корени той открива в комунистическия режим и прехода. Като цяло тази теза не е особено противоречива – и комунизмът, и прехода имат влияние върху днешната политика. Дали тези влияния са решаващи и определящи от дисертацията не става ясно, както и как те се сравняват с други фактори – например политическа мода, копиране на модели от други страни, исторически опит преди комунизма, криза на представителната демокрация и т.н.;
- 2) Авторът се е запознал с основни произведения в изследването на популизма и национализма, макар че вместо задълбочен анализ на дебатите дисертацията предлага по-скоро изброяване и обзор на различни гледни точки;
- 3) Авторът се е запознал с преходите в три държави от Източна Европа, както и с част от транзитологичната литература – например, Кародърс. Не винаги става ясно каква е връзката между определени теории и основната теза на дисертацията обаче. Не е ясно например каква е връзката между ревизията на транзитологичната парадигма от Кародърс и национал-популизма;
- 4) Като цяло дисертантът се е запознал с три вида научна литература - история на социализма, история на прехода и теории за национализъм и популизъм. Тъй като това е много обширна територия, във всяка една от областите задълбочаване се е оказало невъзможно;
- 5) Дисертацията е плод на дългогодишен труд, като във времето фокусът и се е променял. Въпреки това като цяло различните части следват обща логика и концептуална схема;
- 6) Дисертацията отговаря на формалните условия за дължина, цитиране и използване на научен апарат.

Критики и бележки

- 1) Концептуалната работа, извършена от дисертанта, не е достатъчно задълбочена. Дефинициите на понятията остават доста импресионистични и важни теоретични дебати не са засегнати. Например, авторът разглежда национализма и популизма и като идеологии, и като мобилизационни, риторически стратегии. Същевременно популизмът е дефиниран като система на управление и разпределение на ресурси (ценности). Това са различни парадигми и е добре напрежението между тях да се удържа;
- 2) Не е изяснен въпросът как национал-популизмът се отнася към теорията на демокрацията, конституционната и правовата държава, както и какви са неговите ефекти върху демократичния процес;
- 3) Разликата между популизъм и демагогия не е осветлена;
- 4) Дефиницията на национал-популизма е по-скоро механична смес от характеристики на двата съставни феномена. Не е достатъчно изяснено доколко национализмът може да е елитарен и популизмът да е над-национален. Все пак двете понятия не се припокриват абсолютно- авторът не доразвива тази идея;

- 5) Не е отдадено и дължимото на автори, които имат позитивно отношение към популизма или пък го възприемат като вътрешно-противоречиво, некохерентно понятие, което трябва да се изостави. Популизмът е взет като даденост и скептични теории не се обсъждат;
- 6) В глава втора и трета авторските приноси са оскъдни. Наративът използва ограничен на брой източници, чрез които е представен опита на три държави. Авторският анализ тук е минимален.
- 7) Глава четвърта предлага хипотези, които дори и да работят в рамките на трите изследвани държави, се опровергават от опита на други страни. Например в Чехия има силен ляв национал-популизъм – представен от бившата комунистическа партия – дори до наши дни. Подобни феномени авторът очаква да види само в държави със слабо дисидентско движение – очевидно Чехия не е такава. В общи линии на базата само на три случая трудно могат да се правят обобщения, особено такива, които не се потвърждават в неразгледани държави дори от Източна Европа;
- 8) Изводът за наличие на национализъм и популизъм по време на комунизма може да се приеме, но все пак съвременният популизъм е идеология и мобилизационна стратегия в конкурентна, плуралистична среда. Поне така е в трите разгледани държави. Добре би било авторът да подчертае и новите елементи в национализма и популизма, които не могат да се изведат от социализма.

Като цяло дисертацията свръхамбициозна и си поставя задачи, които трудно могат да бъдат задоволително решени в 200 страници. В резултат на това теоретичният анализ е сравнително олекотен, историческият наратив разчита на няколко основни източника, а изводите са с ограничена валидност. Въпреки това докторантът е положил системен труд да опознае различни по характер области на политическата наука и е комбинирал познания от всяка една от тях в изработването на дисертацията. И най-вече темата е от теоретична и практическа важност, за което докторант и научен ръководител трябва да бъдат поздравени.

Тъй като дисертацията отговаря на формалните условия за присъждане на докторска степен, приканвам журито да гласува позитивно, ако докторантът успее да отговори на поставените въпроси в рамките на публичната защита.